विषय-सूची

पाठः	विषयाः	पृष्ठांकाः
प्रथमः पाठः	शिवस्तवनम्	5
द्वितीय:पाठः	उपनिषद्-वाक्यानि	7
तृतीयः पाठः	चाणक्यस्य नैपुण्यम्	9
चतुर्थः पाठः	कच्छप-शशक कथा	12
पंचमः पाठः	होलिकोत्सवः	15
षष्ठः पाठः	मित्रता	18
सप्तम:पाठः	भीष्मस्य गुरुभक्तिः	21
अष्टमः पाठः	महातीर्थः कुप्पाघाटः	25
नवमः पाठः	सूक्ति सिन्धु-बिन्दवः	29
	आदर्श प्रश्नपत्रम् -I	32
दशमः पाठः	अपर्याप्तं शास्त्रज्ञानं	33
एकादशः पाठः	समाचारपत्रम्	36
द्वादशः पाठः	विद्यायाः महिमा	39
त्रयोदशः पाठः	मालवीयमहोदयस्य सच्चारित्र्यम्	41
चतुर्दशः पाठः	वन्यपशु-जगत् (मांसाहारी)	44
पंचदशः पाठः	अद्भुताः आविष्काश	47
षोडश पाठः	ताजप्रासादः	51
सप्तदशः पाठः	प्रासंगिकं व्याकरणम्	54
	आदर्श प्रश्नपत्रम् -II	56

1

शिवस्तवनम्
(Worship of Shiva)

कामी मदान्धो कुटिलो प्रमादी।
अज्ञानपुञ्जो जगदीश दोषी।।

ज्ञानाय मानाय शिवाय शंभुम्।
स्वास्थ्याय ध्यानाय नमामि नित्यम्।।

भवेशं उमेशं त्रिनेत्रं महेशम्।
शिवंशंकरं ऊँ स्वरूपं नमामि।।

हरं वैद्यनाथं अजं विश्वनाथम्।
महाकाल-केदारनाथौ भजामि।।

–जगदीश प्रसाद यादव भैयाजी

शब्दार्थाः

मदान्धो	=	(मद+अन्धः) - घमंड से अंधा (very proudly)
महान् आलसी	=	विशेष आलसी (very lazy)
अज्ञानपुञ्जो	=	अज्ञान का समूह (ocean of ignorance)

EDITION INTERNATIONAL

अभ्यास (Exercise)

1. **संस्कृत में उत्तर दें– (Answer in Sanskrit.)**

   (क) 'शिवस्तवनम्' इति पाठस्य प्रणेता कः अस्ति?

   (ख) कः कामी कुटिलः मदान्धश्च?

   (ग) लेखकः किमर्थम् शिवं निवेदयति?

   (घ) शिवस्य स्वरूपं कीदृशं अस्ति?

   (ङ) कः केदारनाथः अस्ति?

2. **हिन्दी या अंग्रेजी में अनुवाद करें– (Translate into Hindi or English.)**

   (क) वैद्यनाथं देवगृहे विराजते।

   (ख) विश्वनाथस्य वासः वाराणस्यां अस्ति।

   (ग) उज्जयिन्यां महाकालस्य मंदिरं अस्ति।

   (घ) महातीर्थः केदारनाथः हिमालये अस्ति।

   (ङ) शिवः देवानां अपि देवः अस्ति।

3. **भगवान् शिव के पाँच नाम लिखें– (Write five names of Lord Shiva.)**

4. **इन शब्दों का संस्कृत-वाक्यों में प्रयोग करें–**

   (क) त्रिनेत्रः (ख) कैलासे (ग) केदारनाथः (घ) देवगृहं (ङ) रावणः

5. **भगवान् शिव के बारे में दस वाक्य हिन्दी या अंग्रेजी में लिखें–**
   (Write the ten sentences 'Lord Shiva in Hindi or English'.)

6. **संधि-विच्छेद करें– (Disjoin the compound words.)**

   (क) मदान्धः (ख) जगदीशः (ग) भवेशः (घ) उमेशः (ङ) महेशः

7. **संधि करें– (Join the separate words.)**

   (क) गम् + गा

   (ख) इति + आदि

   (ग) सु + आगतम्

   (घ) तस्य + एव

   (ङ) तत् + टीका

अध्यापन निर्देश

शिक्षक महोदय छात्रों को भगवान् शिव के बारे में विस्तार से बताएँ।
(*The teacher should tell the students maximum knowledge about Lord Shiva.*)

EDITION INTERNATIONAL

2 उपनिषद्-वाक्यानि

(Phrases from Upanishad)

अशरीरं शरीरेष्वनवस्थेष्वस्थितम्।
महान्तं विभुमात्मानं मत्वा धीरो न शोचति।। 1/2/22

नायमात्मा प्रवचनेन लभ्यो न मेधया न बहुना श्रुतेन।
यमेवैष वृणुते तेन लभ्यस्तस्यैष आत्मा विवृणुते तनूँ स्वाम्।। 1/2/23

नाविरतो दुश्चरितान्नाशान्तो नासमाहितः।
नाशान्त मानसो वापि प्रज्ञानेनैनमाप्नुयात्।।

उत्तिष्ठत जाग्रत प्राप्य वरान्निबोधत।
क्षुरस्य धारा निशिता दुरत्यया दुर्गं पथस्तत्कवयो वदन्ति।। 1/3/24

वायुर्यथैको भुवनं प्रविष्टो रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव।
एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो बहिश्च।। 2/2/10

—कठोपनिषदः संकलितानि

शब्दार्थाः

अशरीरं = शरीर रहित (Body-less)

शरीरेष्वनवस्थेष्वस्थितम् = (शरीरेषु+अनवस्थेषु+अवस्थितम्)-(शरीरों में, अनित्यों में नित्यस्वरूप) (in the bodies immortal mortals.)

विभुमात्मानम् = (विभुम्+आत्मानम्) सर्वव्यापी आत्मा को (omni present soul.)

यमेवैष = (यम्+एव+एष)-यही जिसे-(only this whom.)

EDITONE INTERNATIONAL

अभ्यास (Exercise)

1. **संस्कृत में उत्तर दें–** (Answer in Sanskrit.)

(क) धीरः कदा न शोचति?
(ख) अयम् आत्मा कैः न लभ्यः?
(ग) पञ्चश्लोकाः कुतः संकलिताः?
(घ) कः रूपं रूपं प्रतिरूपः अस्ति?
(ङ) ईश्वरः कीदृशः अस्ति?

2. **सन्धि-विच्छेद करें–** (Disjoin the compound words.)

(क) विभुमात्मानम् (ख) नायमात्मा (ग) लभ्यस्तस्यैष (घ) नाशान्तः
(ङ) नाविरतः (च) नासमाहितः (छ) वापि (ज) प्रज्ञानेनैनमाप्नुयात्
(झ) वरान्निबोधत (ञ) वायुर्यथैको (ट) एकस्तथा

3. **हिन्दी में अनुवाद करें–** (Translate into Hindi.)

(क) अयं आत्मा प्रवचनेन न लभ्यः अस्ति।
(ख) असमाहितः पुरुषः आत्मज्ञानं न लभते।
(ग) 'कठोपनिषद्' आत्मतत्वं निरूपयति।
(घ) नचिकेतसः कथा कठोपनिषदि एव अस्ति।
(ङ) आत्मा अमरः अस्ति।

4. **निम्नलिखित शब्दों का संस्कृत-वाक्यों में प्रयोग करें–**
(Use the following words in Sanskrit Sentences.)

(क) धीरः
(ख) मेधया
(ग) आप्नुयात्
(घ) उत्तिष्ठत
(ङ) बहिः

5. **निम्नलिखित शब्दों के विलोम शब्द लिखें–**
(Write the opposite words of the following.)

(क) आत्मा
(ख) शान्तः
(ग) समाहितः
(घ) एकः
(ङ) पुण्यं

अध्यापन निर्देश

श्रद्धेय शिक्षक महोदय छात्रों को नचिकेता की कहानी सुनाकर आत्मा के बारे में बताएँ।
(*The teacher should tell the students about the soul telling the story of Nachiketa.*)

EDITONE INTERNATIONAL